

TANITMA YAZILARI

İsmail Hacıyev-İsa Habibbeyli, *Atatürk ve Nahçıvan*,*
220 Sayfa, Bakü 2007

Ebülfez AMANOĞLU**

Malum olduğu üzere iki devlet bir millet olan Azerbaycan ve Türkiye uluslararası siyaset arenasında dostluk, kardeşlik ilişkilerinin güzel timsahı olarak iştirak etmektedir. Bu tarihi birliğin, kardeşliğin temellerini ise Türk dünyasının ulu önderlerinden Mustafa Kemal Atatürk atmıştır. Bu kıymetli monografi de Atatürkçülüğün mühüm bir kolunu teşkil eden Atatürk ve Azerbaycan, aynı zamanda Atatürk ve Nahçıvan konusunu ayrıntılı şekilde ele alan bir eser olarak dikkati çekmektedir.

Türklerin kurtarıcısı, Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu, seçkin devlet ve siyaset adamı Mustafa Kemal Atatürk her zaman Azerbaycan'ın istiklalini, bağımsızlığını desteklemiş, onun gelişimine ciddi önem vermiştir. Azerbaycan'ın derdi bizim derdimiz, sevinci bizim sevincimizdir diyen bu dahi insan XX. yüzyıl başlarında, cumhuriyet döneminin ilk yıllarında o günün koşullarını göz önünde bulundurarak Sovyetler Birliği ile iyi geçinmiş, samimi komşuluk ilişkilerine üstünlük tanımıştır. Ama bu devletin emperyalist niyetlerini müşahade ettikten sonra onun uzun ömürlü olmayacağını öngörerek 1933 yılında şöyle söylemiştir: "Bugün Sovetler Birliği dostumuzdur, komşumuzdur, müttefikimizdir. Bu dostluğa ihtiyacımız vardır. Fakat yarın ne olacağını bu günden hiçkimse kestiremez. Tıpkı Osmanlı gibi, tıpkı Avusturya-Macaristan gibi parçalanabilir, ufalanabilir. Bu gün elinde sımsıkı tuttuğu milletler avuçlarından kaçabilirler. Dünya yeni bir dengeye ulaşabilir. İşte o zaman Türkiye ne yapacağını bilmelidir. Bizim bu dostumuzun idaresinde dili bir, inancı bir, özü bir kardeşlerimiz vardır. Onlara sahip çıkmaya hazır olmalıyız. Hazır olmak yalnız o günü susup beklemek değildir. Hazırlanmak gerek".

Yeri gelmişken konu dışına çıkarak belirtmek isterim ki, Azerbaycan Atatürkçülüğü 1920'li yıllarda, büyük devlet adamının, seçkin düşünürün sosyal-siyasi, ideolojik faaliyet alanının genişlediği yıllarda oluştuysa da, 30'lu yıllardan tedrici Atatürk karşıtlığına dönüştürüldü. Sonraki yıllarda ise Sovyet ideolojisi Atatürk'ün adını Azerbaycan halkının belleğinden silmeye çalıştığı için onun hakkında yapılan araştırmaları kısıtladı. Bu kısıtlama Sovyet devletinin yıkılışına, onun ideolojisinin ortadan kalkışına kadarki yaklaşık elli yılı kapsadı.

* Prof. Dr. İsmail Hacıyev, Prof. Dr. İsa Habibbeyli, *Atatürk ve Nahçıvan*, BAKÜ, Nurlan. 2007, 220s.

** Prof. Dr., Azerbaycan Milli Bilimler Akademisi Nahçıvan Dil ve Edebiyat Enstitüsü Başkanı.
e-posta: ebulfesz_amanoglu@yahoo.com

Azerbaycan'da ikinci bağımsızlığın ilk yıllarında mücadele veren yöneticiler Atatürk'ün 1920'li yıllarda verdiği muhteşem mücadeleyi örnek almış ve ulu önderin devletçilik tecrübelerinden faydalanmışlardır. Sayın Haydar Aliyev'in 1993 yılında ifade ettiği sözler bunun açık göstergesidir: "Azerbaycan halkı milli bağımsızlığı yolunda mücadele verirken milli istiklaliyetini elde etmeğe, kendi devletçiliğini yaratmağa çalışırken daima Türkiye halkının desteğine güvenmiş, M.K.Atatürk'ün çizdiği yoldan giden Türkiye Cumhuriyeti'nin tecrübesinden faydalanmıştır".

Kitapta hem Azerbaycan ve Türkiye ilişkilerinin gelişmesinde Mustafa Kemal Atatürk'ün rolünden, hem de Atatürk mirasının, devletçilik tecrübesinin Azerbaycan'da, aynı zamanda onun ayrılmaz bir parçası olan Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'nde öğrenilmesinden geniş bir şekilde bahsedildiği için onu şartlı olarak iki bölüme ayırabiliriz. Birinci bölümde Azerbaycan ve Türkiye ilişkilerinin tarihi geçmiş, Atatürk'ün halklarımızın birliği yolundaki tarihi hizmetleri analiz edilmiş, ikinci bölümde ise bağımsızlık döneminde Azerbaycan devletçiliğinin gelişmesinde Atatürk'ün devletçilik felsefesinin, laiklik ilkelerinin etkileri, Atatürk'ün siyasi-ideolojik mirasının ülkemizde öğrenilmesi ve öğretilmesi meseleleri ayrıntılı şekilde ele alınmıştır.

Bildiğimiz gibi, Mustafa Kemal Atatürk'ün ve onun silah arkadaşlarının iradesi neticesinde 1918-1920'li yıllarda Türkiye'nin Kafkasya ordusu Azerbaycan'a geldi, Nahçıvan'da, Karabağ'da, Gence'de ve Bakü'de Azerbaycan Türklerini Ermeni zulüm ve baskısından kurtardı. 1920 yılında Kafkaslarda yeni tarihi olaylar meydana geldi. Azerbaycan'da Rus-Ermeni ittifakının fetvası ile bolşevikler hükümeti devirerek yönetimi ele geçirdiler. Yazarların çok doğru olarak belirttikleri gibi tehlike yaklaşıyordu, Ermenilerin sinsi planlarına uygun olarak gelecekte Nahçıvan'ı Ermenistan'a birleştirmek amacıyla ona 1920-1922 yıllarında Azerbaycan'la eşit haklara sahip Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti statüsü verilmişti. Bu siyasi gelişmeleri dikkatle takip eden Atatürk bölgemizin kaderini değiştiren Gümrü Antlaşması'ndan (2 Aralık 1920) bir kaç gün sonra (3 Aralık 1920) "Türk kapısı" adlandırdığı Nahçıvan'ın statüsünü halletmek için Moskova'ya bir diplomatik heyet göndermiş, Ermeni milliyetçilerinin bu bölgeyi ele geçirmesine müsaade etmemiş ve böylelikle, arazi iddiaları halledilmiş ve komşuluk ilişkilerinin sağlam temelleri atılmıştır. Atatürk'ün engin diplomasisi sayesinde Türkiye ve Rusya arasında meşhur Moskova Anlaşması (16 mart 1921) ve bunun devamı niteliğinde olan Kars Antlaşması (13 Ekim 1921) imzalandı. Kitabın "Nahçıvanın İstiklalinde Mustafa Kemal Atatürk'ün Rolü" adlı bölümünde bu mühüm siyasi gelişmelerin ilkin kaynaklara, arşiv belgelerine dayanılarak ilk kez bilimsel şekilde incelenmesi ve tahlil olunması takdire şayandır. Kitapta dikkati çeken bir başka faktör de V. maddesi ve III. eki bilhassa Nahçıvan bölgesine ait olan Kars Antlaşması'nın imzalanmasında faal iştirak etmiş, ama şahsı ve özgeçmiş hakkında şimdiki kadar hiçbir bilgiye sahip olamadığımız Nahçıvan temsilcisi Tağı Safiyev hakkında ayrıca bölümün verilmesidir.

Yazarların doğru olarak belirttikleri gibi Atatürk'ün mimarı olduğu bu antlaşmaların büyük siyasi önemi her şeyden önce ondan ibarettir ki, uzun yıllar Nahçıvan bölgesini işgal etmek niyetinde olan Ermeni Daşnakları yerli ahalinin inançlı bir şekilde karşı koymas, Mustafa Kemal Atatürk'ün akıllı uzak gören siyaseti ve söz konusu uluslararası antlaşmalar neticesinde Nahçıvan'ın Azerbaycan arazisi olduğunu itiraf ve kabul etmiş oldular. Bu antlaşmalardan sonra uluslararası arenada kaldırılan Ermeni meselesine cevap olarak Atatürk Türkiye Büyük Millet Meclisi'ndeki nutkunda şöyle demiştir: "Kars Mukavelesi ile bizim şarktaki mevcut vaziyetimiz hukuki şekil almıştır ve Ermeni meselesi en doğru hallini Kars Antlaşması'nda bulmuştur".

Kitapta Kars Antlaşması'nın öneminden bahsedilirken milli liderimiz Haydar Aliyev'in 1992 yılında dönemin başbakanı Süleyman Demirel'in davetlisi olarak Ankara'da bulunurken Kars Antlaşması'ndan söz etmesi, bu alanda Türkiye Cumhuriyeti'nin taahütlerini gündeme getirmesi gösterilir ve kudretli şahsiyetin bu antlaşma hakkında söyledikleri aşağıdaki fikirler de hatırlatılır: "Nahçıvan'ın statüsünün korunup saklanmasında özellikle Moskva Mukavelesi'nin ve Türkiye Cumhuriyeti'nin imzaladığı Kars Mukavelesi'nin büyük ehemiyeti olmuştur. Nahçıvan Azerbaycan'ın esas toprağından ayrı düştüğüne göre Nahçıvan'ın bütünlüğünü, tehlikesizliğini, devletçiliğini, özerkliğini gelecekte de temin etmek için Kars Mukavelesi bizim için çok büyük, emsalsiz bir belgedir".

Yukarıda belirttiğimiz gibi, kitabın ikinci bölümü Atatürk'ün devletçilik mirasının, ideya ve felsefi öğretisinin Azerbaycan'da öğrenilmesine ayrılmıştır. Tabiidir ki bu meseleler bağımsızlık dönemine tesadüf etmiş ve bu devir Azerbaycan Atatürkçülüğünün oluşup gelişmesi milli lider Hayder Aliyev'in adı ile sıkı şekilde bağlantılı olmuştur. Haydar Aliyev'in başkanlığı ve tavsiyesi ile Bakü'de Atatürk mirasını öğrenen bilimsel araştırmalar merkezi kurulmuş ve böylelikle, Azerbaycan'da bilimsel Atatürkçülüğün temeli atılmıştır. Aynı zamanda daha 1995 yılında Nahçıvan'da oluşturulmuş Atatürk Merkezi ulu önderin bilimsel ve kültürel mirasının öğrenilmesi ve tebliğı istikametinde çok faydalı işler görmüştür. Yazarların gösterdiği gibi, bağımsız Azerbaycan devletinin kurucusu Haydar Aliyev'in Türk dünyasının birliği gibi mühüm meselede Atatürk'e müracaat etmesi tesadüfi değildi. Çünkü bu meseleler tüm hayatı boyunca onu da düşündürmüştü. Haydar Aliyev Bakü'de başkanı olduğu Atatürk Merkezi'nin açılışında şu ifadeleri kullanmıştır: "Biz Azerbaycan'da Türkiye'nin tarihine, Azerbaycan-Türkiye ilişkilerinin tarihine büyük önem veriyoruz. Özellikle biz dahi Atatürk'ün mirasının bilimsel şekilde araştırılmasında ısrarlıyız. Tabii ki, bu sahada Türkiye'de büyük işler görülmüştür. Ben hesap ediyorum ki, Atatürk tarafından yaratılan ve yeni neslin istifadesi için bırakılan zengin miras yüzyıl boyu araştırılrsa da, onu bilimde, kitaplarda, diğer kaynaklarda tam şekilde izah etmek imkansızdır".

Milli liderimiz Azerbaycan'da Atatürk Merkezi'ni yaratmakla Türk dünyasının müdrük şahsiyetine, Mustafa Kemal'e derin ihtiram ve saygısını ifade etmenin ya-

nısıra, Kemalizm felsefesinin bu coğrafyada her yönüyle öğrenilmesine, Atatürkçülüğe büyük bir paye biçmiş oldu.

Kitabın ikinci bölümünün mühüm bir kısmı Nahçıvan'da faaliyet gösteren Atatürk Merkezi'nin yaptığı çalışmalarından bahsetmektedir. Burada doğru olarak belirtildiği gibi, Nahçıvan'daki bu merkez bir tür kültür ocağı rolünü oynamaktadır. Burada Atatürk mirasının yanı sıra, onun Nahçıvan'ın istiklalinde hizmeti geçen silahdaşlarının, mesela, seçkin devlet adamı Kazım Karabekir Paşanın, Veysel Ünüvar Paşanın mirası öğrenilir ve tebliğ edilir. Kitapta da gösterildiği gibi, başta Nahçıvan Devlet Üniversitesi olmak üzere bu merkezde Atatürk'ün hayatı, faaliyeti ve hizmetleri ile ilgili en önemli günler kutlanıyor, Atatürk'ün ömür ve mücadele yoluna, meslektaşlarına adanmış edebi-kültürel etkinlikler düzenlenir, bilim adamları sürekli olarak hem üniversite çapında, hem de uluslararası çapta düzenlenen Atatürk kongre ve sempozyumlarında bilimsel bildiriler sunuluyor, konuşma yapıyorlar. Aynı zamanda üniversitede Atatürk ilke ve inkılâpları öğretilen seçmeli ders okutuluyor. Atatürk Merkezi'nin faaliyetinde unutulmayan mühüm hadiselerden biri de ondan ibarettir ki, üniversite rektörü, millet vekili İsa Habıbbeyli'nin ön sözü ile Erzurum Atatürk Üniversitesi'nin öğretim ügesi İbrahim Ethem Atnur'un *Nahçıvan Muhtariyet Arifesinde (1918-1921)* monografisi Nahçıvan Devlet Üniversitesi'nin basım evinde yayımlanmıştır.

Nahçıvan Devlet Üniversitesi'nin Tiyatro Topluluğunun hazırladığı "Türklerin Atatürk'ü" tiyatro eseri sadece Azerbaycan şehirlerinde değil, aynı zamanda Türkiye'de Bayburt, Kars, Kastamonu, Kocaeli, Samsun, Ardahan, Erzurum, Ağrı, Iğdır, Doğu Bayazıt, Elazığ ve Van gibi şehirlerde de gösterilmiş, geniş seyirci kitlesi tarafından ilgi ile izlenmiştir.

Nahçıvan'da Atatürk'ün meslektaşlarından, silah arkadaşlarından Kazım Karabekir Paşanın ismini taşıyan cami inşa edilmiş, Veysel Ünüvar Paşanın *İstiglal Harbimizde Bolşeviklerle Sekiz Ay (1920-1921)* kitabı (Azeri Türkçesine Prof. Dr. Ebülfaz Amanoğlu tarafından uygunlaştırılmıştır) basılmıştır. Atatürk Merkezi kültürel ilişkilerini durmadan genişletmektedir. Atatürk Merkezi'ni dünyanın birçok büyük ülkelerinin temsilcileri, o sıradan Kazım Karabekir Paşanın kızı Timsal Hanım ve Türkiye Cumhuriyeti Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Başkanı Prof. Dr. Sadık Kemal Tural ziyaret etmişlerdir. Bütün bu meseleler hakkında kitapta ayrıntılı, tarihleri ile, net şekilde verilmiş açıklamalar dikkati çekmektedir.

Azerbaycan ve Türkiye arasındaki kültürel ilişkilerin, Atatürk mirasının Azerbaycan'da, aynı zamanda Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'nde öğrenilmesi bakımından çok kıymetli kaynak rolü oynayan bu kitapta görülmüş faydalı işleri tarihe dönüştüren renkli fotoğrafların yer alması onun değer ve önemini daha da arttırmıştır.

İnanıyoruz ki, Prof. Dr. İsmail Hacıyev ve Prof. Dr. İsa Hebibbeyli'nin *Atatürk ve Nahçıvan* monografisi kutlamağa hazırlandığımız Nahçıvan Devlet Üniversitesi'nin kuruluşunun 40. yıldönümü arifesinde Atatürkçülüğe layik bir eser olacaktır.